

Спадок Романа Мстиславовича у руках шляхтича Фальчевського та князя Сангушка: Чернчгородська (Колківська) волость у XVI ст.

Здавна можновладці прагнули закарбувати свій слід в історії. Одним з найбільш часто вживаних методів було надання урбаністичним осередкам, якими вони володіли, назв, співзвучних з їх власними іменами. У Київській Русі – міжнаціонального політичного гіганта східних теренах Європи часів Середньовіччя – подібна традиція підтримувалася і розвивалася. Такий стан справ зміг зберегти і своєрідний «нащадок» Русі – Галицько-Волинське князівство на сучасних українських землях.

Одним з яскравих прикладів втілення таких проектів на практиці є заснування володарем вище вказаного державного утворення князем Романом Мстиславовичем нового урбаністичного осередку на Волині, у назві якого видатний правитель вирішив увіковічнити себе – містечка Романова.

Втім, доля – досить мінлива річ і вже у Ранньомодерний час цей населений пункт став знаний як Колки. За людськими переказами, у часи Романа Мстиславовича поблизу колишнього Романова навіть було осаджено замок, який також не зберігся до нового періоду в історії Волині – часів Речі Посполитої. Сьогодні Колки – це селище міського типу Маневицького району Волинської області України. Про князя Романа Мстиславовича тут вже нічого не нагадує. Однак в долі цього урбаністичного осередку відзначився ще один князь Роман – представник могутнього роду Сангушків. Цей видатний полководець Речі Посполитої протягом 1570 – 1571 рр. розпоряджався цілим шерегом волинських землеволодінь, одним з яких і було селище Колки. Саме про історію переходу цих колишніх земель галицько-волинського князя Романа під владу його тезки з роду Сангушків ми й оповімо далі.

Станом на середину XVI ст. село Колки перебувало у складі Чернчгородської волості, в яку, окрім самого волосного центру (Чернчгородка) входили ще населені пункти Брюховичі, Козлиничі, Маневичі та дві Руди (Рудники). Усі вказані села належали до категорії т. зв. «господарських», тобто місцеве населення було зобов'язане виконувати різні повинності на користь Луцького замку [2, с. 175-177].

Саме в такому вигляді цей ключ було передано королем у «доживотне тримання» колишньому ковельському старості шляхтичу Францу Фальчевському. Про життя цієї персоналії в історії ранньомодерної Волині варто розповісти детальніше.

Своєрідним переломним моментом у королівській кар'єрі молодшого брата луцького католицького єпископа Єжи Фальчевського стало його призначення у 1554 р. новим управителем ковельського маєтку королеви Бони. До цього пан Франц займався опікою маєтків родича у Каліському воєводстві, у 1540 р. згадується як один з ініціаторів закладання містечка Торчин у володіннях Луцької католицької кафедри, в якому він згодом урядовав. На момент отримання старостинського уряду Фальчевському було 38 років, він

був одружений з Анною Собоцькою та мав двох синів – Петра і Томаша. Згодом Петро Фальчевський став польним писарем у надвірному війську князя Романа Сангушка [14, с. 479]. Як побачимо згодом, останній факт був не єдиним проявом пов'язаності долі нащадків Фальчевського з родом волинських князів.

Влітку 1560-ого року, потребуючи додаткових коштів, правитель Корони Польської віддав свій волинський маєток під заставу у 30 000 кіп литовських грошів одному з магнатів. 16-го серпня 1560 р. королівський посланець Станіслав Коневський доставив пану Францу розпорядження «ув'язати» у володіння Ковельським староством нового державцю – радомського каштеляна і холмського старосту Габріеля Тарло. Причому Фальчевський мав підготувати опис («інвентар») усіх статків місцевого замку; один його примірник він мав передати новому державці, а другий надіслати до Кракова. Тим часом король листовно вимагав послуху новому дідичу від міщан, бояр та війтів Ковельського староства [3, с. 390-391].

В якості компенсації за Ковельщину Франц Фальчевський 26 жовтня того ж 1560 р. отримав монарший дозвіл на оренду в сумі 2 000 кіп литовських грошів (згодом ця цифра виросла вдвічі!) ряду королівських сіл у Луцькому ключі, а саме Чернчгородок з присілком Маневичі, Колки, два Радуні, Козлиничі та Бруховичі, з яких новий володільник мав сплачувати «серебщизну» [1, с. 676]. Якщо зауважити, що попереднім власником цих земель був київський воєвода князь Фридрих Пронський, то стає зрозуміло, що волинський шляхтич мав неабиякі статки і міг виступити кредитором навіть для перших осіб держави. Крім того, король зобов'язувався повернути пану Францу уряд старости в майбутньому, коли Ковельщину буде викуплено у Габріеля Тарла [1, с. 417].

Що ж являли собою нові володіння королівського шляхтича і брата луцького католицького єпископа станом на середину XVI ст.?

Село Чернчгородок (інші назви – Городок, Череч-городок) швидше за все саме через те, що було найбільшим з-поміж інших навколишніх населених пунктів, і змогло отримати статус центру волості у складі волинських королівщин. Станом на XVI ст. також належить до «господарських» сіл луцького замку. І про Чернчгородок дослідник О. Цинкаловський зазначає, що він на 1570 р. належав роду Фальчевських, а пізніше – перейшов під владу князя Романа Сангушка [11, с. 307]. Під час проведення у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) ревізії українних замків у 1545 р. було документально зафіксовано, що Чернчгородок з присілком Маневичі нараховує 21 дворище, населення яких відбуває лише «замкову» повинність: косить сіно на королівських луках і заготовляє деревину (по возу з двох дворич) для будівництва та ремонту «господарських» будівель у Луцьку [2, с. 175]. Також, за реляціями місцевих селян поблизу Чернчгородка здавна були облаштовані боброві «зеремена» (своєрідне місце розведення бобрів), переважна більшість з яких на середину XVI ст. перебувала у власності (самочинно захоплена) землян Сиропятовичів. Ще одним «зеременом» володів шляхтич Михайло Свинуський, і лише 2 «зеремени» залишалися королівськими: «давали бобрів на замок». Також ліси поблизу Чернчгородка славилися лосиними ловами: за спогадами

місцевих жителів там можна було зустріти зграї цих тварин чисельністю по 30-50 особин [2, с. 177]. Як влучно зазначив дослідник Віктор Атаманенко, зафіксована у поборовому реєстрі 1569 р. Чернчгородська волость «була на той час єдиним безміським господарсько-адміністративним комплексом серед усіх волинських володінь Р. Сангушка» [8, с. 126].

Село Колки (інша назва - Романів) теж здавна «належало до луцького замку». На 1545 р. там зафіксовано 8 селянських дворищ і 1 огорожник. Згідно із податковим реєстром середини XVI ст. кожне дворище мало щорічно давати «на замок» 74 відра «медової дані» (тобто меду) та сплачувати 1,5 копи і 6 литовських грошів. Як і у Чернчгородку тут теж здавна розводили бобрів для «господарських» потреб: королівські поборці зафіксували згадки про наявність не менше 12 бобрових «зеремен» поблизу села [2, с. 177]. Вже згадуваний науковець В. Атаманенко вважає, що Романовим населений пункт назвав саме князь Роман Сангушко або ж його син Федір-Роман Сангушко [8, с. 126], однак ми схилиємося до думки, яку свого часу висловив О. Цинкаловський, що «за переписом місцевих міщан містечко ... називалося колись Романовим», а вже у Ранньомодерну добу цей урбаністичний осередок став знаний як Колки [11, с. 520]. Вірогідно, що це могло статися через пожежу у давніші часи, внаслідок якої село залишилося повністю випалене і «залишилися ... самі колки (тобто кілки)».

Село Бруховичі (інші назви – Бриховичі, Брехів) з часів пізнього Середньовіччя належало слuzі князя Свидригайла – боярину Зубу, нащадки якого «тримали» це поселення аж до XVI ст., поки останній нащадок боярського роду Яцько Зуб не помер бездітним і воно знову стало «господарським» (тобто повернулося у власність короля) [11, с. 141-142]. У такому статусі Бруховичі перебували до 1544 р., коли дружина короля Сигизмунда Бона Сфорца отримала право на володіння шерегом сіл у Мельницькій волості, серед яких були і Бруховичі, взамін віддавши «доходи з луцького вйтівства» місцевому старості [10, с. 485-486]. Водночас королева Бона була не єдиною власницею Бруховичів, позаяк, як згадується у ревізії українських замків на теренах Великого князівства Литовського за 1545 р., частиною села володіли (у якості спадку) бояри Семен, Гаврило та Михно, а згодом ще одну частину села, а саме дворище з 12 підданими, король надав у тримання місцевому боярину Тихону Гринковичу Козинському [6, с. 181]. Можемо обережно припустити, що станом на середину XVI ст. Бруховичі були вельми привабливим в економічному плані землеволодінням, якщо в нього, окрім королеви, було ще аж 4 «співвласника».

По смерті Тихона Козинського (до квітня 1561 р.) його частка села перейшла у спадок сину останнього Михайлу, Володимирському городничому [10, с. 486], який майже відразу ж вступив у довготривалу судову суперечку щодо розподілу прав користування природними ресурсами з новим дідичем королівської «частини» Бруховичів Францом Фальчевським, про що ми згадаємо далі.

Село Козлиничі також належало до королівщини і станом на середину XVI ст. перебувало у категорії «господарських» сіл [11, с. 518]. Його жителі, як і їх земляки з Бруховичів, відбували різні повинності на користь луцького

замку, а саме забезпечували частину замкової артилерії (10 гармат) вісями, колесами та кам'яними ядрами; заготовляли і доставляли деревину для побудови мосту до фортеці [2, с. 133]. Станом на 1545 р. у самих Козлиничках було звільнених від податків 5 «служебних дворищ» (де проживали замкові слуги, зобов'язані «кінною службою») та 1 «конюшне дворище» (там проживали селяни, які наглядали за замковою стайнею) та ще 10 оподаткованих дворищ, жителі яких від свята святого Миколая до свята святого Дмитрія мали виконувати «службу з возом, сокирою та косою», тобто заготовляти деревину та ремонтувати королівську нерухомість [2, с. 176]. Окремо жителі обох сіл мали вигодовувати «господарську» худобу від свята святого Дмитрія і до часу проведення міського торгу, який, зазвичай, відбувався за тиждень до Великодня [6, с. 72, 98, 163, 180].

Так само, як і Бруховичі, Козлиничі свого часу «тримала» королева Бона (1544-1556 рр.) До неї у переліку володільців села за першу половину XVI ст. знаходимо імена князів Великого гетьмана Литовського Костянтина Острожського та маршалка Волинської землі Федора Сангушка [10, с. 458]. Як можемо спостерегти, цей населений пункт також становив поважну цінність у шережі волинських королівщин, якщо його прагнули «тримати» як впливові магнати, так і вінценосні особи.

Села Рудники (як вказано у привілеї Францу Фальчевському, він у 1560 р. отримав два села з однаковою назвою, тому надалі ми будемо їх розрізняти як «Рудники-1» та «Рудники-2») також належали до категорії королівських сіл. Станом на середину XVI ст. населення у Рудниках-1 становило 6 дворищ і 2 огородники. Як і їх «колеги» з Бруховичів та Козлиничів, рудківчани мали доставляти деревину і будувати будинки у Луцьку від свята святого Юрія до свята святого Іллі, а також допомагати міським теслям ремонтувати житлові приміщення у місцевому замку. У період від свята святого Дмитрія і аж до свята святого Юрія селяни не мали виконувати жодних повинностей, але в інший час мали заготовляти і щонеділі возити у місто 4 або 6 возів деревини [2, с. 175-176]. У Рудниках-2 ж селяни проживали у 14 дворищах і не сплачували жодних податків до королівської скарбниці, окрім того що «робили і давали залізо на замок» [2, с. 176]. Пізніше котрийсь з цих населених пунктів досить вагомо підупав, бо вже за часів володарювання тут нащадків Романа Сангушка податки було сплачено лише з 7 півдворищ і 4 огородників у 1577 р., а через 6 років – у 1583 р. – кількість заселених домогосподарств ще трохи зменшилася: лише 6 димів та 4 огородники (7, с. 65, 85). Водночас відомий дослідник Волині О. Цинкаловський вказував, що у 1577 р. оподаткованими у Рудниках було 20 димів і 3 огородника [цинкаловський 2, с. 329]. На нашу думку, тут науковець, як і королівські поборці у 1577-1583 рр., об'єднує фіскальні данні з обох сіл в одне внаслідок руйнації Рудників-1 або Рудників-2, де катастрофічне зменшення кількості населення могло напряду залежати від зовнішніх несприятливих факторів, як-то напади татар на терени Волині в останній чверті XVI ст.

Село Маневичі згадується на сторінках Литовської метрики як «присілок» до села Чернчгородка і на 1545 р. об'єднане з центром волості в одну урбаністичну агломерацію [2, с. 175]. Як стверджує вже неодноразово

згадуваний вчений О. Цинкаловський, цей населений пункт до першої половини XVI ст. також перебував у складі замкових сіл у луцькій юрисдикції. Цей же вчений зазначає, що станом на 1570 р. володільцем Маневичів виступала сама вдома Фальчевського Анна [12, с. 70], що у свою чергу підтверджено даними з податкових документів того часу. Згодом присілок зміг трансформуватися у повноцінне село, оскільки у фіскальних переліках останньої чверті XVI ст. Маневичі вже фігурують як окремий населений пункт, де селяни проживали у 14 півдворищах та ще існувало 5 огорожників (у 1577 р.). Після спустошливого татарського нападу на Волинь кількість осілих домогосподарств не зменшилася, що сприяло подальшому розвитку села: 14 димів та 5 огорожників станом на 1583 р. [7, с. 65, 85]

Посівши нові маєтності у Луцькому ключі, Фальчевський майже відразу змушений був обороняти їх від зазіхань навколишніх можновладців, які часом навіть апелювали до рішення короля про дозвіл їм вчиняти ті чи інші дії у межах нових володінь колишнього ковельського старости. Вже у квітні 1561 р. у Луцькому гродському суді слуга володимирського городничого Михайла Козинського Васько Сума скаржився, що Фальчевський відмовився впустити людей його патрона до лісових угідь поблизу Чернчогородка, Колок, Козлиничів та Бруховичів для «роблення лісових товарів» і погрожував фізично розправитися з ними [4, с. 279-280]. Вочевидь, йшлося про виготовлення поташу, а оскільки Фальчевський сам тривалий час контролював цей промисел на Ковельщині і знав ціну питання, то й не бажав допускати до своїх ресурсів конкурента, навіть якщо той мав королівський дозвіл на руках.

Вже у травні 1561 р. до Луцького гроду звернулися зем'яни Іван та Андрій Кошки, які повідомили про те, що загін слуг Фальчевського з Колок та Рудника попсував границю між їхніми володіннями. Висланий з уряду в якості свідка («вижа») красносільський боярин Юрко засвідчив, що нападниками було попсовано 50 «копців» та близько 40 «дерев гранних», які слугували своєрідним кордоном між маєтками скаржників та оскарженого [4, с. 311].

Наступного місяця – червня 1561 р. – слуги з маєтку Фальчевського Садів напали і пограбували 5 підданих іншого луцького зем'янина Івана Шелвовського, коли ті працювали у лісі, який належав останньому. Виж Луцького гроду боярин Михно Павлович засвідчив, що в цьому інциденті, як і у попередньому випадку з Кошками, мало місце плундрування меж маєтку Шелвовського [4, с. 321-322]. Найбільш ймовірно, що перед нами типовий епізод локальних земельних конфліктів між шляхтичами, оскільки зем'янин Шелвовський виявився «міцним горішком» для нового сусіда. Вже за пару тижнів він сам здійснив «відплатну» акцію на садівських підданих, коли ті працювали на сінокосі: його слуги побили двох з них та забрали одяг та коней. Тепер вже Фальчевському довелося звертатися по вижа до гроду, щоб зафіксувати побої та збитки своїх підданих [4, с. 375].

Часом слуги пана Франца (цілком ймовірно, не без відомо свого патрона) зважувалися і на відверті сутички з навколишніми зем'янами, якщо ті намагалися перешкодити його планам щодо розширення власних маєтностей. Так, 30 червня 1561 р. до Луцького гроду звернувся шляхтич Степан Сербин, який заявив, що його особисто і його слугу Стася «мало не до смерті побили»

брюховецькі піддані Фальчевського, коли скаржник намагався примусити їх покинути його маєтність [4, с. 342-343].

Ще гірше закінчилася зустріч зі загоном Фальчевського для зем'янина Богдана Жуковецького, якого разом з матір'ю нападники жорстоко побили, а їх сіножаті та ґрунти були захоплені і насильно «осаджені», тобто заселені підданими пана Франца. Втім, прибуття вижа з Луцького гроду змусило «окупантів» прибрати тимчасові житла з маєтку Крижановців, однак господарству Жуковецького було нанесено чимало збитків цим зухвалим наїздом [4, с. 384-385].

Часом і сам Фальчевський змушений був позиватися до своїх сусідів щодо загарбання його власних володінь. Так сталося у листопаді 1564 р., коли він подав скаргу до Луцького гроду щодо того, що Жидичинський архімандрит Іона (Красенський-Борзобогатий) привласнив частину Бруховичів [10, с. 486].

Окрім численних локальних суперечок за землеволодіння з навколишніми шляхтичами, пан Франц використовував й інші шляхи отримання прибутку. Так, він разом з князем Томашем Хоєнським надав в оренду луцькому лентвійту Василю Григоровичу будинок у місті, за який той щороку мав сплачувати особисто Фальчевському по 2 «червонних» злотих і віддавати по 12 грошів на костел святого Якуба «на вино» [4, с. 446].

Безконфліктно повівся колишній ковельський староста і в ситуації щодо розмежування його садівського маєтку з торчинськими «добрами» шляхтичів Окорських у листопаді 1561 р. Тоді Фальчевський у присутності князя Дмитра Козеки та шляхтичів Витвинського, Ледницького, Бзовського і Дутого свідчив перед Луцьким гродом про дотримання меж між його та сусідніми маєтками [4, с. 481-482].

Можливо, що шляхтич Фальчевський і прагнув знову повернути собі уряд ковельського старости, однак доля розпорядилася інакше. У 1565 р. Тогочасний дідич Ковеля Габріель Тарло помер (йому було приблизно 80 років) і волинська королівщина знову повернулася до рук Сигізмунда Августа, який вже мав іншого претендента на «тримання» цього маєтку.

Наступного – 1566-ого – року і сам пан Франц який майже 10 років де юре і де факто посідав ковельський старостинський уряд, відійшов у засвіти [14, с. 479]. Можливо, він і жалкував на смертному одрі, що не всі обіцянки можновладців збуваються.

Надалі – протягом 1566-1570 рр. – Чернчгородоська волость залишалася у руках вдови пана Франца шляхтянки Анни (по чоловіку) Фальчевської. Відразу ж варто зауважити, що спадок вона отримала вельми непевний, бо майже відразу по смерті чоловіка їй довелося відстоювати право на володіння королівськими селами у судовій боротьбі з багатьма місцевими дрібними та значними шляхтичами, які прагнули «відкусити» від спадку пана Франца ласі шматки волинської землі. Так, у червні 1566 р. пані Фальчевська позивала до Луцького гроду Володимирського підкоморія Олександра Семашка у справі про вирубку лісів та «потраві» полів поблизу належних їй Бруховичів. Як свідчить дослідник Микола Теодорович, королівська влада спробувала доволі швидко залагодити цю справу шляхом передачі Бруховичів шляхтичу Семашку. Натомість вдова колишнього ковельського старости отримала два нові села –

Вишнів і Вернятин, про що у Луцькому замку свідчили місцевий каштелян (вже згадуваний) Михайло Козинський та Мельницький староста Григорій Волович. Однак пані Анна не бажала втрачати чоловікову спадщину, не визнала цього рішення і надалі неодноразово скаржилася до гроду про загарбницькі наїзди слуг Володимирського підкоморія на Бруховичі. Конфлікт з Олександром Семашком став першим, але не єдиним для вдови пана Франца. Так, вже у серпні 1568 р. Анна Фальчевська позивалася до господарського маршалка Петра Загоровського щодо викошення сіна селянами останнього поблизу Бруховичів. А буквально за декілька днів про себе «нагадав» і вже згадуваний володимирський підкоморій: його озброєні слуги вчинили пограбування та нищення осель місцевих жителів. Вірогідно, що протягом 1566-1570 рр. де факто саме шляхтянка Фальчевська залишалася власницею села, попри те, що право на тримання Бруховичів отримували й інші королівські слуги. Нещасливо закінчилася для нового володільника села зем'янина Казимира Ледницького спроба отримати владу над ним: у лютому 1570 р. він скаржився до гроду про відняття у нього Бруховичів нащадком Франца та Анни Петром Фальчевським [10, с. 487].

Однак саме 1570 р. і став останнім часом панування Фальчевських у Чернчгородській волості. Король Сигизмунд надав цю королівщину у «тримання» значному землевласнику на Волині – Володимирському старості та великому гетьману Литовському – князю Роману Сангушці. Як вказує польський науковець Маріуш Мачиня, останній мусив викупити зазначену волость у відомої нам Анни Фальчевської за 4 000 коп литовських грошів. [13, s. 500-505] Саме за таку сумму десять років перед тим Чернчгородська волость перейшла у власність Фальчевських.

Цікавим може здатися той факт, що у тогочасних джерелах зафіксовані скарги селян не лише з Бруховичів, але й з Колків та Руд (Рудників), на шляхтича Ледницького. Подібні позови були адресовані до королівського секретаря Василя Древинського, коли він приїхав на Волинь «увести» князя Романа Сангушка у його нові володіння [10, с. 487]. Це опосередковано може свідчити про те, що пан Казимир (безпідставно або ж на законних підставах – наразі не відомо) прагнув встановити свою владу над усією Чернчгородською волостью, а, отже, теоретично мав мати на це королівський дозвіл.

Про економічну привабливість вказаного ключа луцького замку свідчать фіскальні показники маєтку станом на 1570 р., коли пані Анна ще володіла успадкованим маєтком і сплатила до королівської скарбниці податки за 285 димів та 21 огорожника [7, с. 32]. Проте цього разу королівська воля була непохитна і шляхетський рід Фальчевських все ж таки втратив право на Чернчгородську волость, яка була того ж року включена до складу т. зв. «Сангушківщини» (землеволодінь різних гілок одного князівського роду Сангушків), до складу якої «первісно входили волості Ратнівська, Ковельська, Несухойська, Каширська, Камінь-Каширська, Турійська, які за площею (разом з Локачами) становили 52% Володимирського повіту чи біля 8,7% всього Волинського воєводства. Згодом до їх володінь увійшла Чернчгородська волость» [8, с. 125].

Якщо до 1570 р. волинський маєток Фальчевських залишався безміською адміністративною одиницею, то з початком панування тут князів Сангушків спостерігаємо позитивну динаміку у збільшенні (укрупненні) деяких населених пунктів. Так, вже згадуваний присілок Маневичі у поборових реєстрах за 1577 і 15873 рр. вже фіксується як окреме від Чернчгородка село [7, с. 65, 85]. Станом на 1577 р. ще спостерігаємо, що у волості відсутній міський центр, а тому в документах королівських поборців вона вказана об'єднаною із сусідньою Несухойською [7, с. 65-66]. Проте позитивні зміни не змусили довго на себе чекати. Поступово з-поміж шеругу новоприєднаних до володінь Сангушків сільських осередків викристалізовується своєрідний центр волості, яким в останній чверті XVI ст. і стає колишня твердиня Романа Мстиславовича – містечко Колки-Романів [9, с. 59]. Доля зіграла свою гру: один князь Роман заснував його, інший князь Роман (з нащадками) – розвинув і укріпив.

Згідно з фіскальними документами за 1589 р. Колки вже вказані як містечко, з якого нові дідичі сплачували «szoszu» у розмірі 22 флоринів і 26 грошів, податки від торгівельно-ремісничого населення (різників, перекупнів та рибалок) і млинів на суму 7 флоринів і 7 грошів та чопове (податок на виготовлення вина) на суму 50 флоринів [7, с. 150]. Наприкінці XVI ст. (у 1598 р.) Колкам було надано Магдербурзький привілей, який затвердив здобутки місцевих жителів та князівської адміністрації. А вже з початком XVII ст. про подальший розвій нового міста можемо навести цитату-опис О. Цинкаловського, який писав, що «було це містечко рухливе і багате, в якому населення цілого Полісся купувало сіль, яку люди привозили з т. зв. „жуп руських" (тобто з Галичини) [11, с. 520].

Поступово нащадки князя Романа та їх покровителі (новий володілець помер вже у 1571 р., а його родиною опікувалися князі Острозькі та Вишневецькі) змогли значно розширити Чернечгородську (чи то пак Колківську) волость за рахунок приєднання до неї інших навколишніх «господарських» сіл. Окрім вже неодноразово згадуваних населених пунктів, в інвентарі волинських володінь небіжчика князя Сангушка за 1578 р. фігурують і нові села: Ситна Воля, Своз, Дідовичі, Сопотовичі, Козин Став, Кречевичі, Карасин, Поворськ [8, с. 127; 5, с. 17-59]. На укрупнений волинський маєток чекали нові події та дідичі. Для колишнього ключа луцького замку зміна володільців – від Фальчевських до Сангушків – стала якісно новим щаблем у розвитку цього адміністративного осередку і вивищення давньоруського Романова, який став річпосполитськими Колками.

Згодом і дрібні шляхтичі, і могутні князі пішли у забуття, яким невблаганно охоплює все навкруги історія. Але по собі кожен з них залишив якийсь слід. Колишньому ковельському старості Францу Фальчевському судилося «тримати» село Колки з прилеглою округою до скінчення свого віку. Брацлавський воєвода князь Роман Сангушко майже не встиг приділити увагу своєму новому володінню на Волині: це зробили його нащадки. Мінлива доля чекала і на Колки, місто двох князів Романів. В історії якого залишив свій слід і пан Франц.

Список використаних джерел та літератури

1. Литовская Метрика. Отделы первый-второй. – Юрьевъ, 1914. – Т. 1. – 896 с.
2. Литовська Метрика. Книга 561 (Ревізії українських замків 1545 року) / Підготував В. Кравченко. – К., 2005. – 598 с.
3. Литовська Метрика. – Книга 37 (1552-1561). – Вільнюс, 2011. – 632 с.
4. Луцька замкова книга 1560-1561 рр. / Підготували В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. — Луцьк, 2013. — 733 с.
5. Памятники, изданные Временной Комиссией для разбора древних актов. – Т. 3. – К., 1852. – 440 с.
6. Памятники, изданные Временной Комиссией для разбора древних актов. – Т. 4. – К., 1859. – 1015 с.
7. Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Warszawa, 1889. – Т. 19 [Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole] / Wyd. A. Jabłonowski. – 307 s.
8. Атаманенко В. Описи поліських маєтностей кн. Сангушків кінця XVI ст. // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Камінь-Каширський район в історії України та Волині. – Вип. 64. – Луцьк, 2017. – С. 124-130.
9. Заяць А.Є. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. – Львів, 2003. – 205 с.
10. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание Волынской епархии. – Т. 5: Ковельский уезд. – Почаев, 1903. – 583 с.
11. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року) – Т. 1. – Вінніпег, 1984. – 601 с.
12. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року) – Т. 2. – Вінніпег, 1986. – 578 с.
13. Machynia M. Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman, książę z linii niesuchojesko-łokackiej (ok. 1537–1571) / Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1993.— Tom XXXIV/4. — Zeszyt 143.— S. 500–505.
14. Pocięcha W. Chwalczewski Franciszek // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – Т. 3. – S. 479.

Григорій Охріменко,
Світлана Локайчук,
Уляна Джаман
м. Луцьк

Давньоруські кистені та булави з Волині та сусідніх теренів

До рідкісної, елітної, давньоруської зброї належать кистені та булави. Крім іншого, це часто чудові мистецькі вироби тодішніх зброярів.

Назва *кистен* (інколи вживають терміни *басалики*, *обушки*) походить від тюрк. *kistan* («палиця», «кийок») [19, 240]. За іншою версією, це слово питомо слов'янське, походить від слова *кисть* (бо на держаку часто прикріплювалася петля для надівання на кисть руки) [2]. Сама зброя з'явилася в Європі разом з аварами (Gabat, 1998); використовувалася хазарами [13, 7, 12-14].

Кистень – це різновид ударної зброї, що складалася з руків'я (дерев'яне, кістяне), шнура зі шкіри або металевого ланцюга та гирі. Ними користувалися як піші, так і кінні воїни. Довгий час дослідники губилися в здогадках про їхнє призначення та датування. Б. Зайковський знайшов ці вироби у Волзькій Болгарії (в домонгольських шарах міст та поховань) [6, 113–118, табл. I, II].